

Середюк І. В., Безанюк Я. В.,

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ

АЛГОРИТМ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНА, ЯКИЙ НЕ Є ЗАФІКСОВАНИМ ПРОФЕСІЙНИМИ ДВОМОВНИМИ СЛОВНИКАМИ

У статті наведений алгоритм підбору варіантів перекладу термінів, які незафіксовані професійними словниками. На матеріалі з інструкцій з нафтогазової промисловості показано практичне застосування цього алгоритму.

Ключові слова: термін, мотивованість, семантика, контекст, алгоритм.

В статье подан алгоритм подбора вариантов перевода терминов, которые незафиксированные профессиональными словарями. На материале из инструкций нефтегазовой промышленности показано практическое применение данного алгоритма.

Ключевые слова: термин, мотивированность, семантика, контекст, алгоритм.

In this article we present the algorithm of searching a variant of translating the term that is not fixed in the professional dictionaries. We've proved the application of this algorithm on the basis of manuals of oil and gas industry.

Key words: term, motivation, semantics, context, algorithm.

З плином часу в будь-якому суспільстві відбуваються зміни. Одна галузь своїм прогресом впливає, підштовхує до руху іншу. Розвиток технічних наук, які розробляють нові теорії, спричинює утворення нових понять, відповідно виникає потреба у їх мовних позначень. На цьому етапі на перший план виходить робота лінгвістів, а точніше термінологів. Справді, за останні роки термінознавство як наука набрало потужних обертів. Про його розвиток свідчать як численні публікації, практичні дослідження, так і кількість конференцій, семінарів. Якщо у 50-х роках двадцятого століття йшла мова про зародження термінознавства (Д.С. Лотте, Є. Вюстер), у 80-х роках воно розвивалося (О. Реформатський, В. Виноградов, Е. Скороходько, Т.Р. Кияк), то зараз уже виділяють різні напрями цієї науки (соціотермінологія, текстологічна термінологія, когнітивна термінологія). Кожен із цих напрямів виділяється специфічним ракурсом, методикою [7].

Одним із основних завдань будь-якого напрямку термінознавства є, звичайно, кодифікація та стандартизація терміносистем. З цим аспектом тісно пов'язано є проблема перекладу термінів. Існує багато професійних словників, але вони не вміщують усіх, а особливо новоутворених термінів, тому постійно ведеться робота над зменшенням розриву між виникненням нових термінів і повільним фіксуванням їх у словниках. Найскладнішою в термінознавстві залишається проблема перекладу безеквівалентних термінів. Їх перекладають кількома способами: "позначити нову реальію ми можемо, створивши для неї цілком нову назву, якої ще не існувало в мові; запозичити назву з тієї мови, у якій вона була створена; утворивши номен на базі відомого кореня (питомого чи іншомовного) за допомогою словотвірних засобів; скориставшись наявним у мові словом на основі метафоричних асоціативних зв'язків" [9, с. 107]. Найлегший спосіб – це запозичити слово із мови-оригіналу. Але, на нашу думку, це можуть дозволити собі спеціалісти цієї галузі, коли невідоме поняття в такій мовній формі стає для них зрозумілим, а не пустим набором звуків.

Актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що є необхідність в уніфікації алгоритму підбору еквівалента перекладу нового терміна. Як ми бачимо, способів перекладу є кілька, тому перед перекладачем постає складне завдання: вибрати найвдаліший, відповідно повинна існувати процедура, яка допоможе полегшити пошуки.

Мета статті полягає в тому, щоб показати, яким чином можна підібрати еквівалент-переклад до незафіксованого у словниках терміна. Як результат, виникла необхідність вирішити кілька завдань: 1) на основі загальнотермінознавчої літератури скласти орієнтовний план процедури; 2) застосувати підібраний план у практичній ситуації.

Переклад професійних одиниць є актуальною проблемою, тому наявно достатньо праць із цього аспекту, зокрема монографія В. Карабана [1]. Багато практичних порад для перекладача технічного напрямку знаходимо в роботі Е.Ф. Скороходька [6].

Встановлення значення терміна за відсутності його у словнику не є справою безнадійною, але досить клопітною. Термін є водночас загадкою, і в той же час вміщує у собі відгадку. Адже новий термін, який незафіксований словниками, уже своєю семантичною формою, місцем у системі понять вказує на своє значення. "Відповідна інформація найчастіше існує, хоча вона розпоршена по різних джерелах. Це і семантика самого терміна, і контекст, і галузеві знання. Потрібну інформацію слід зібрати до купи" [6, с. 71].

Будь-яке дослідження про термін починається зазвичай із складності визначення самого поняття термін. Наукові роботи вміщують на перших сторінках обґрунтування ознак, характерних рис терміна, які стають плацдармом до його дефініції. Одна з основних ознак терміна – це мотивованість: співвідношення між внутрішньою формою та значенням лексичної одиниці. Цю ознаку школа Д.С. Лотте та Е. Вюстера, тобто субстантивне термінознавство визначають необхідною вимогою щодо професійної одиниці [3]. Представники функціонального напрямку [2; 4] та когнітологи [10] називають мотивованість терміна бажаною проте не обов'язковою характеристикою. Вони зазначають, що більшість термінів є мотивованими, враховуючи факт вторинності термінології у відношенні до загальноживаної мови. Отже, семантична структура терміна підказує чорновий варіант перекладу терміна. Якщо семантика терміна у мові-оригіналу є правильно мотивованою, то бажано зберегти її і при перекладі.

Однією із важливих ознак терміна є також і контекст. Значення слова уточнює комунікативна ситуація. Представники субстантивного напрямку [3] стверджують, що термін не залежить від контексту, цим і відрізняється від загальноживаних слів. "Однозначність терміни отримують не через умови контексту, а через приналежність до певної термінології. Таким чином, на відміну від слів-нетермінів, слова-терміни не залежать від контексту" [A torque arrestor frame hanging from the rotating link adapter supports the torque backup clamp cylinder and allows the clamp cylinder to float up or down to allow for making and breaking different connections.

With the torque backup clamp cylinder pressurized to clamp on a tool joint, torque is reacted through the torque arrestor frame while making and breaking connections.

У першому уривку вказується на розміщення цього приладу: прилад *torque arrestor frame*, підвішений до позиціонера трубного елеватора, підтримує циліндр з реактивним крутним моментом і дозволяє цьому циліндрові рухатися вгору або вниз, скручуючи або розкручуючи з'єднання. У другому контексті йдеться про призначення цього приладу: коли затискуючий гідроциліндр з реактивним крутним моментом під дією сили ваги затискає бурильний замок, крутний момент під час скручення або розкручення, передається через прилад *torque arrestor frame*.

Отже, на основі аналізу контексту та семантики компонентів пропонуємо такі варіанти "затримуючий пристрій крутного моменту", "затримувач крутного моменту". Зважаючи на принцип: чим менший термін, тим краще він придатний до життя, відповідно обираємо другий варіант.

Найважче, на нашу думку, підібрати вдалий відповідник до терміна-аббревіатури. Багатозначність аббревіатур – загальновідоме явище. Окрім того, на нашу думку, у технічних текстах часто зловживають аббревіатурами, оскільки автори інструкції заради економії зусиль і часу в межах одного документа утворюють свої "місцеві" аббревіатури. У кращому випадку така інструкція в кінці вміщуватиме словник скорочень, у гіршому – про цю аббревіатуру йтиме згадка лише десь у тексті. Наприклад, у процесі роботи ми зіткнулися з таким терміном **RBS**: *Lubricate RBS*. У першу чергу, ми вдалися до пошуку в словниках. Варіантів перекладу було неймовірно багато: *resource dased scheduling*, *regenerative braking system*, *refining baseline seismicity* і т.д. Однак жоден варіант не задовольняв наш контекст. Тому ми задали пошук аббревіатури по документу. Єдину згадку про це скорочення ми знайшли в такому уривку:

The Varco Raised Backup System (RBS) allows operators to make off-bottom drilling connections when using a Top Drive System (TDS).

Отже ми можемо зробити висновок, що це скорочення запропоноване самою компанією Varco. На жаль, вести значення з семантики компонентів аббревіатури (піднята резервна система ????) важкувато. Крім того, контекст також є малоінформативним. Як результат, ми звернулися до веб ресурсів цієї компанії: на веб сторінці компанії ми знайшли пояснення про призначення цієї системи. Грунтуючись на цій інформації, запропонували такий термін "система нарощування бурильної колони попередньо складеними свічками". Ми застосували описовий спосіб передачі аббревіатури, оскільки ця система є новаторською і маловідомою. Якщо б ми калькували назву з мови-оригіналу (вона набагато менша), то термін не ніс би ніякої інформації для інженерів та механіків. Ми не виключаємо того факту, що цей термін у подальшому отримає коротшу форму, але потрібно, щоб інженера більш глибоко ознайомили з цією системою і внесли свої корективи в назву.

Отже, алгоритмом побудови еквівалента-перекладу незафіксованого терміна є:

Лінгвістичний етап, на якому здійснюється семантичний аналіз компонентів терміна.

Контекстний етап:

Текстовий підетап: відбір необхідної інформації з уривків із технічної документації.

Підетап комунікативної ситуації: аналіз використання цього терміна в різних ситуаціях, консультація із спеціалістами галузі.

Завершальний етап: на основі наявної інформації та утворених варіантів відбирається найбільш придатний до життя термін.

Перспективним напрямом роботи вважаємо удосконалення старих і впровадження нових електронних баз термінів та формування на їх основі тлумачних, перекладацьких словників і тезаурусів.

Література:

1. Карабан В. Переклад англійської наукової та технічної літератури / В'ячеслав Карабан. – Видання четверте, виправлене. – Вінниця : Нова Книга, 2004. – 576 с.
  2. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения : учебное пособие / Тарас Романович Кияк. – К. : УМК ВО, 1989. – 104 с.
  3. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии : вопросы теории и методики / Д. С. Лотте. – М., 1961. – 158 с.
  4. Панько Т. І. Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк – Львів : Світ, 1994. – 215 с.
  5. Реформатский А. А. Что такое термин и терминология / Александр Александрович Реформатский // Вопросы терминологии: материалы всесоюзного терминологического совещания. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – С. 46-55.
  6. Скороходько Е. Ф. Сучасна англійська термінологія: навчальний посібник / Е. Ф. Скороходько. – К., 2002. – 76 с.
  7. Стрішенець Н. В. Сучасні напрями розвитку зарубіжного термінознавства / Н. В. Стрішенець // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя // Філологічні науки: науковий журнал. – Ніжин. – 2009. – Кню 1. – С. 57-60.
  8. Хаюгин А. Д. Термин, терминология, номенклатура : учебное пособие / А. Д. Хаюгин. – Самарканд, 1972. – 103 с.
  9. Цісар Н. Переклад термінів метафор медичної галузі (українська, латинська й англійська мови) / Наталія Цісар // Українська наукова термінологія: збірник матеріалів науково-практичної конференції "Українська наукова термінологія. Проблеми перекладу", 11 грудня 2009. – К., 2009. – С. 107-112.
  10. Cabre M. T. Theories of Terminology: their description, prescription and explanation / M. Teresa Cabre // Terminology. – 2003. – Vol. 9, No. 2. – P. 163-199.
- Джерела ілюстрованого матеріалу:**
11. Англо-український нафтогазовий словник / Загальна редакція д.т.н., проф. Р. С. Яремійчука. – Л. : Центр Європи, 2008. – 674 с.
  12. Булатов А. И. Англо-русский и русско-английский нефтегазопромышленный словарь / А. И. Булатов. – Северо-Кавказское отделение инж. Академии, 1999 г. – 796 с.
  13. Dictionary for the Petroleum Industry. – Second edition. – Austin : Petroleum Extension Service, Division of Continuing Education, University of Texas at Austin, 1997.
  14. Woods' Illustrated English-Russian/Russian-English Petroleum Technology Dictionary / L. M. Serednytsky, R. J. Finley. – Dallas – Kyiv : Albion Woods Publisher, 1995. – 554 p.
  15. TDS-1000A SM01040 Top Drive System Installation and Commissioning Manual.